

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВІННИЦЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ**

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ

*Сертифікована на відповідність ДСТУ ISO 9001:2015 (ISO 9001:2015,
IDT)*

Кафедра туризму та готельно-ресторанної справи

ЗАТВЕРДЖЕНО
Рішення вченої ради
29.04.2024
протокол № 05, п. 7

ВВЕДЕНО В ДІЮ
Наказ від 29.04.2024 № 68

***ВИРОБНИЧА ПРАКТИКА /
PRACTICAL TRAINING***

РОБОЧА ПРОГРАМА

ступінь вищої освіти	«бакалавр» /	«bachelor»
галузь знань	24 «Сфера обслуговування» /	«Services»
спеціальність	242 «Туризм і рекреація» /	«Travel and recreation»
освітня програма	Туризм і рекреація /	Tourism and recreation

Розробники: Чорна Наталія, доктор історичних наук, професор,
Онищук Наталя, кандидат економічних наук, доцент.

Гарант освітньої програми «Туризм і рекреація» - Онищук Наталя, кандидат економічних наук, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи.

Обговорено та схвалено:

на засіданні кафедри туризму та готельно-ресторанної справи від 18.04.2024 р., протокол № 03;

на засіданні вченої ради факультету торгівлі, маркетингу та сфери обслуговування від 18.04.2024 р., протокол № 3.

Рецензенти:

Постова Валентина, кандидат економічних наук, доцент;

Маєвська Тетяна, директор Комунального підприємства Вінницької міської ради «Офіс туризму» (м. Вінниця).

Редактор: Фатєєва Т.
Комп'ютерна верстка: Шуляк Н.

Підп. до друку 03.05.2024 р. Формат 60x84/16. Папір офсетний
Друк ксероксний. Ум. друк. арк. 0,93.
Обл.-вид. арк. 0,81. Тираж 2. Зам. № 103.

Редакційно-видавничий відділ ВТЕІ ДТЕУ
21000, м. Вінниця, вул. Хмельницьке шосе, 25

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Навчальним планом підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 242 «Туризм і рекреація», освітня програма «Туризм і рекреація», ОС «бакалавр», передбачена виробнича практика, обсяг якої становить 4 тижні (180 год / 6 кредитів).

Відповідно до навчального плану, практика проводиться наприкінці 4-го семестру другого року навчання.

Метою проведення виробничої практики є фахова практична підготовка здобувачів до туристичної краєзнавчої роботи, формування у них загальних і фахових компетентностей та набуття програмних результатів, передбачених освітньо-професійною програмою.

У результаті проходження практики здобувачі повинні знати:

- основні принципи і методи організації краєзнавчих досліджень туристичних ресурсів, об'єктів та окремих територій;
- особливості управління та функціональної організації краєзнавчого туризму;
- типологію туристичних ресурсів та туристичних центрів Вінниччини;
- просторову організацію та характеристики туристичних об'єктів, інфраструктурну спроможність місця проходження практики;
- проблеми освоєння туристичних ресурсів і розвитку туризму в ТГ;
- взаємовплив туризму на інші сфери господарювання в місці проходження практики;
- основні вимоги до розробки туристичних маршрутів;
- принципи та правила організації і проведення туристичних походів;
- основи техніки пішохідного туризму.

Проходження здобувачами вищої освіти виробничої практики покликане сформувати у них відповідні компетентності:

інтегральна:

ІК. Здатність комплексно розв'язувати складні професійні задачі та практичні проблеми у сфері туризму і рекреації як в процесі навчання, так і в процесі роботи, що передбачає застосування теорій і методів системи наук, які формують туризмознавство, і характеризуються комплексністю та невизначеністю умов.

загальні:

К 3. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

К 5. Прагнення до збереження навколишнього середовища.

К 13. Здатність планувати та управляти часом.

К 14. Здатність працювати в команді та автономно.

спеціальні:

К 15. Знання та розуміння предметної області та розуміння специфіки професійної діяльності.

К 16. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

К 17. Здатність аналізувати рекреаційно-туристичний потенціал територій.

К 20. Розуміння процесів організації туристичних подорожей і комплексного туристичного обслуговування (готельного, ресторанного, транспортного, екскурсійного, рекреаційного).

К 21. Здатність розробляти, просувати, реалізовувати та організовувати споживання туристичного продукту.

К 23. Здатність забезпечувати безпеку туристів у звичайних та складних форс-мажорних обставинах.

Проходження здобувачами вищої освіти виробничої практики забезпечить досягнення ними відповідних *програмних результатів навчання*:

ПР 4. Пояснювати особливості організації рекреаційно-туристичного простору.

ПР 5. Аналізувати рекреаційно-туристичний потенціал території.

ПР 7. Розробляти, просувати та реалізовувати туристичний продукт.

ПР 16. Діяти у відповідності з принципами соціальної відповідальності та громадянської свідомості.

ПР 18. Адекватно оцінювати свої знання і застосовувати їх в різних професійних ситуаціях.

ПР 21. Приймати обґрунтовані рішення та нести відповідальність за результати своєї професійної діяльності.

2. БАЗИ ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ

Для забезпечення практичної підготовки здобувачів вищої освіти ВТЕІ ДТЕУ встановлює різні форми співробітництва з організаціями, підприємствами, установами тощо, що створюють умови для реалізації робочої програми практики.

Базами практики можуть бути підприємства (організації, установи), розташовані на території України, що здійснюють різні види економічної діяльності, за умов забезпечення ними виконання у повному обсязі вимог, передбачених робочою програмою практики та Положенням про проведення практики здобувачів вищої освіти у ВТЕІ ДТЕУ (далі – Положення).

Основні вимоги до підприємств, організацій, установ різних форм власності та підпорядкування, що можуть бути базами практики:

- орієнтація на туристичні ресурси, туристичні маршрути та туристичну інфраструктуру Вінниччини / України;
- наявність кваліфікованого персоналу, який може забезпечити належне керівництво практикою здобувачів вищої освіти;
- можливість надання здобувачам вищої освіти на час практики робочих місць;
- обов'язкове забезпечення безпечних умов праці;
- можливість забезпечення здобувачів-практикантів необхідною робочою документацією для розробки туристичних маршрутів;
- можливість користування усією документацією необхідною для виконання робочої програми практики.

Визначення баз практики для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 242 «Туризм і рекреація», освітня програма «Туризм і рекреація», ОС «бакалавр» здійснюється кафедрою туризму та готельно-ресторанної справи на основі прямих договорів із організаціями, підприємствами, установами тощо,

незалежно від їх організаційно-правових форм. Тривалість дії договорів узгоджується договірними сторонами та може визначатися як на період конкретного виду практики, так і на декілька років.

Здобувачі вищої освіти можуть самостійно обирати бази практики за умови узгодження цього питання з випусковою кафедрою та наявності у підприємств, організацій, установ належним чином оформленого паспорта підприємства, організації, установи. Проходження практики в цьому випадку здійснюється на основі оформлення договору про проведення практики здобувачів вищої освіти ВТЕІ ДТЕУ.

3. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА КЕРІВНИЦТВО ВИРОБНИЧОЮ ПРАКТИКОЮ

Відповідальність за організацію та проведення виробничої практики покладається на керівника від ВТЕІ ДТЕУ.

Загальну організацію практики та контроль за її проведенням здійснює завідувач практики (виробничої) та керівник практики від ВТЕІ ДТЕУ.

Навчально-методичне керівництво та виконання робочої програми практики здобувачами вищої освіти за спеціальністю 242 «Туризм і рекреація», освітньої програми «Туризм і рекреація», ОС «бакалавр» забезпечує кафедра туризму та готельно-ресторанної справи під керівництвом декана факультету торгівлі, маркетингу та сфери обслуговування.

Обов'язки декана факультету, відповідального за організацію та проведення практики по факультету, завідувача практики, завідувачів кафедр, які забезпечують керівництво практикою здобувачів вищої освіти, викладачів - керівників практики від кафедри, керівників практики на підприємстві та здобувачів вищої освіти на практиці визначені Положенням.

На початку практики здобувачі вищої освіти проходять інструктаж з охорони праці та безпеки життєдіяльності, ознайомлюються з правилами внутрішнього розпорядку організації, підприємства, установи тощо, порядком отримання документації, правилами користування програмним забезпеченням.

За наявності вакантних місць і у разі, якщо зміст роботи відповідає вимогам програми практики, здобувачі вищої освіти можуть бути зараховані на штатні посади. На здобувачів-практикантів під час проходження практики розповсюджуються законодавство про працю та правила внутрішнього розпорядку організації, підприємства, установи тощо.

4. ЗМІСТ ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ

Проходження здобувачем вищої освіти виробничої практики здійснюється згідно календарного плану, зафіксованого у щоденнику практики і затвердженого керівником практики від інституту. Для виконання здобувачем вищої освіти програми практики рекомендується дотримуватися строків, визначених в Таблиці 1.

Таблиця 1 – Календарний план проходження виробничої практики на підприємстві

№ пор.	Зміст роботи	Кількість робочих днів
1.	Оформлення на практику, інструктаж з техніки безпеки, охорони праці, пожежної безпеки	1
2.	Оцінка рекреаційних ресурсів регіону	2
3.	Загальна характеристика туристичних ресурсів регіону	3
4.	Планування маршруту походу	3
5.	Інформаційно-методичне забезпечення походу	3
6.	Технологічний процес підготовки походу	2
7.	Проведення походу	3
8.	Оформлення технологічної документації походу	2
9.	Оформлення звіту. Підготовка до захисту практики	1
Разом		20

Наведений календарний план є орієнтовним. У конкретних умовах терміни виконання окремих етапів практики можуть змінюватися, залежно від специфіки підприємства. Загальна кількість тижнів виконання тієї чи іншої частини практики є постійною і змінюється тільки в разі змін у робочих планах.

Зміст практики

4.1 Оформлення на практику, інструктаж з техніки безпеки, охорони праці, пожежної безпеки.

На початку проходження практики здобувач вищої освіти знайомиться з керівником практики від підприємства, правилами внутрішнього розпорядку на підприємстві, власним графіком виходу на роботу, проходить інструктаж з техніки безпеки, охорони праці, пожежної безпеки. Наказом по підприємству здобувачеві вищої освіти призначається керівник практики.

4.2 Оцінка рекреаційних ресурсів регіону

Проходження практики на цьому етапі передбачає:

Дослідження природно-рекреаційних ресурсів регіону – природні умови та явища природи, які створюють комфортні умови для рекреаційно-туристичної діяльності та сприяють організації відпочинку та оздоровлення, вивчення туристичних об'єктів природного походження та їх характеристика.

4.3 Загальна характеристика туристичних ресурсів регіону

Проходження практики на цьому етапі передбачає:

Дослідження туристичного потенціалу та туристичних ресурсів певної території. На цьому етапі здійснюється загальний огляд району практики (вивчення його туристичних ресурсів), оглядова екскурсія, вибір туристичних об'єктів для вивчення.

Дослідження соціально-економічних туристичних ресурсів регіону – культурних об'єктів, історичних, археологічних, архітектурних пам'яток, предметів матеріальної культури (знаряддя праці, предмети побуту, вироби народних промислів, одяг, національну кухню); елементів духовної культури (образотворче мистецтво, фольклор, народні традиції, вірування тощо); творів монументального мистецтва, етнографічних особливостей території. Вивчення побуту, особливостей господарства, культури та звичаїв населення певної території здійснюється шляхом організації етнографічних екскурсій.

Вивчення інфраструктурних ресурсів – соціальної та виробничої інфраструктури, які можуть бути використані в організації туристичної діяльності. Вони охоплюють інфраструктуру краю і всі підприємства, задіяні в прийомі та обслуговуванні туристів. Знайомство з інфраструктурними об'єктами певної території здійснюється шляхом проведення екскурсій на туристичні та готельні підприємства, ознайомлення з організацією роботи цих підприємств.

4.4. Планування маршруту походу

Проходження практики на цьому етапі передбачає визначити:

- вид туризму, з якого буде проведено подорож (при проведенні водних та авто- мото- подорожей - вид засобів пересування);
- район походу (фізико-географічний район та назва території проведення подорожі за адміністративно-територіальним поділом);
- строки проведення походу;
- докладна схема маршруту. Для комбінованих походів вказується перелік окремих його етапів з різними способами руху;
- довжина активної частини маршруту;
- тривалість походу у днях. Крім загальної тривалості подорожі окремо вказуються тривалість активної частини подорожі, кількість ночівель, тривалість під'їздів, тривалість екскурсійної програми та часу виконання краєзнавчої роботи за її наявності);
- аварійні варіанти виходу з маршруту (в разі їх наявності);
- запасний (запасні) варіант(и) маршруту (в разі їх наявності).

4.5. Інформаційно-методичне забезпечення походу

Проходження практики на цьому етапі передбачає:

надання інформації про загально-географічну характеристику району:

1) належність району подорожі до адміністративно-територіальних одиниць та фізико-географічних районів;

2) фізико-географічна характеристика (особливості рельєфу, гідрографічних об'єктів, клімату, рослинного та тваринного світу, клімат тощо). При цьому слід особливу увагу звертати на характеристики, які мають суттєве значення для планування та проведення походів - ступінь заліснення району, можливість використання води з природних джерел, тривалість світлового дня, забезпеченість природним дровами, особливості погоди, наявність їстівних та отруйних рослин, небезпечних тварин та плазунів, кровососних комах тощо;

3) економіко-географічна характеристика району населених пунктів та їх типи, шляхів сполучення, вплив господарської діяльності на природне середовище та екологічний стан місцевості).

у туристичній характеристиці району подаються:

1) ступінь туристського освоєння району, можливість проведення в ньому походів з різних видів туризму та різної категорії (ступеню) складності, можливості автономного проведення походу;

2) можливості поповнення продуктами харчування, надання невідкладної медичної допомоги, наявність торговельних закладів, лікарень, фельдшерсько- акушерських пунктів, відділень зв'язку, пунктів харчування та час їх роботи;

3) наявність в районі підрозділів спеціалізованих аварійно-рятувальних служб з розшуку та надання допомоги туристам або інших служб, які виконують ці функції, їх місце розташування, контактні відомості;

4) наявність регулярного транспортного сполучення та розклад руху пасажирського транспорту, вартість проїзду, можливості та доцільність використання найманого транспорту (для під'їзду до початкового пункту та виїзду з кінцевого пункту маршруту, а також в разі виникнення аварійної ситуації, необхідності дострокового припинення подорожі);

5) наявність територій обмеженого доступу (прикордонна смуга, охоронювані об'єкти, полігони тощо), можливість та порядок отримання дозволів на відвідання (проходження) таких територій;

6) можливості використання засобів мобільного зв'язку па маршруті.

Для водних походів дається загальна характеристика ріки та вказуються особливості пройденої ділянки, особливості коливання рівня води.

Для спелеологічних походів подаються відомості з геологічної структури та гідрогеології району та печери.

Для велосипедних, автомобільних та мотоциклетних походів подаються відомості про характер покриття та стан доріг, інтенсивність руху транспорту, наявність мостів, поромних приправ тощо, можливість поповнення запасів пального.

Для лижних походів особлива увага приділяється стану снігового покриву, його характеристикі, наявності дров, можливостям та шляхам екстреної евакуації з маршруту в разі необхідності.

у краєзнавчій характеристиці району подаються:

- 1) відомості про пам'ятки історії та культури, історико-культурні заповідники;
- 2) інформація про місця, пов'язані з життям та діяльністю видатних людей, діячів історії та культури;
- 3) наявність природних пам'яток, особливо охоронюваних земельних ділянок (природних парків, заказників, заповідників), можливості, порядок та вартість їх відвідування, перебування на їх території;
- 4) інформація про музеї (державні, народні, шкільні тощо) району походу, їх розташування, режим роботи, вартість відвідування та екскурсій.

4.6. Технологічний процес підготовки походу

Проходження практики на цьому етапі передбачає:

Підготовку спорядження до подорожі, догляд за ним та ремонт.

Вивчення норм навантаження на кожного з учасників походу.

Знання про особисту гігієну туриста, гігієнічні вимоги до взуття, одягу.

Підбір продуктів харчування під час походу, складання меню та перевірка режиму харчування й водно-сольового, балансу.

Організацію домедичної допомоги. Повторення прийомів надання першої допомоги при травмах, опіках. Складання аптечки.

Складання кошторису навчального походу.

Повторення загальних положень орієнтування на місцевості.

Підготовку карти для роботи. Визначення на карті точки свого знаходження, перевірка навиків руху за картою.

Закріплення початкових туристських навичок: установка намету, розпалювання вогнища, укладання рюкзака. Аналіз помилок.

4.7. Проведення походу

Під час навчального походу передбачені практичні заняття щодо відпрацювання техніки подолання перешкод, розбивання туристського намету, різних технік розкладання вогнища, мистецтва приготування їжі в поході.

Під час навчального походу здобувачі ведуть спостереження (ознак зміни погоди, топографічні, геологічні, гідрологічні, ботанічні, зоологічні, фенологічні, етнографічні та інші види спостережень), фотографують свої спостереження, епізоди етапів походу, ведуть щоденник).

4.8. Оформлення технологічної документації походу

Проходження практики на цьому етапі передбачає:

розробку картографічних матеріалів

- 1) оглядова карта;
- 2) схеми.

Як оглядова використовується карта масштабу як правило не дрібніше 1:1000000. На карті наносяться пункти початку та завершення маршруту, район походу, вказуються шляхи під'їзду та від'їзду з району маршруту (за необхідності).

За необхідності також подаються схеми, виконані в довільному масштабі або безмасштабні. Рекомендується подавати схеми подолання складних ділянок маршруту (пороги, перевали, болота, каньйони тощо), місць розташування джерел питної води, краєзнавчих об'єктів, місць ночівлі (за потребою).

Для спелеоходів подаються топографічні матеріали про печери. Інформацію про гірські, водні, спелеоходи та пішохідні маршрути з значними перепадами висот рекомендується уточнювати додаванням профілю маршруту.

На кожному листі картографічних матеріалів повинні бути зазначені масштаб карти та напрямок північ-південь. До картографічних матеріалів обов'язково додається таблиця використаних умовних позначень.

4.9. Оформлення звіту – презентації. Підготовка до захисту практики

Проходження практики на цьому етапі передбачає:

створення звіту-презентації, який має наступну структуру (до 30 слайдів)

- 1) відомості про похід;
- 2) відомості про район походу;
- 3) графік руху та технічний опис маршруту;
- 4) картографічний матеріал;
- 5) фотографії;
- 6) перелік цікавих природних, історичних об'єктів;
- 7) аналіз виконання функціональних обов'язків під час походу;
- 8) кошторис, підсумки, рекомендації.

Звіт має ілюструватися фотографіями з коментарями.

5. ПОРЯДОК ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ

Після закінчення терміну виробничої практики здобувачі вищої освіти звітують про виконання програми практики та індивідуальних завдань.

Формою звітності здобувача вищої освіти за результатами проходження практики є складання заліку за наявності відповідним чином оформленого щоденника, підписаного з відгуком і оцінкою роботи здобувача вищої освіти під час виконання програми практики безпосереднім керівником від бази практики.

При складанні заліку за результатами проходження практики здобувач вищої освіти зобов'язаний досконало володіти інформацією про виконання всіх розділів робочої програми практики та індивідуального завдання, робити висновки та пропозиції тощо.

Залік з практики складається здобувачем вищої освіти за наявності позитивного висновку керівника практики від бази практики.

Викладач-керівник практики приймає залік у здобувача вищої освіти відповідно до діючої у ВТЕІ ДТЕУ системи оцінювання знань здобувачів вищої освіти (Таблиця 2), на базах практики протягом останніх 3-х днів, або не пізніше 3-го робочого дня після завершення практики за графіком деканату, який розміщений на сайті ВТЕІ ДТЕУ.

Таблиця 2 – Критерії оцінювання проходження здобувачами вищої освіти виробничої практики

Рівні компетентності	За шкалою ВТЕІ ДТЕУ	Критерії оцінювання
1	2	3
Високий (дослідницький)	90-100	Здобувач вищої освіти повністю виконав програму практики; логічно мислить і будує відповідь, знає особливості управління та функціональної організації краєзнавчого туризму; відгук керівника практики від підприємства – бази практики відмінний; щоденник практики оформлений належним чином; звіт з практики виконаний згідно вимог.
Достатній (частково-пошуковий)	82-89	Здобувач вищої освіти аргументовано викладає матеріал; знає основні принципи і методи організації краєзнавчих досліджень туристичних ресурсів, об'єктів та окремих територій; виконав програму практики, але мають місце незначні похибки і зауваження; відгук керівника практики від підприємства – бази практики позитивний; щоденник практики оформлений належним чином; звіт з практики виконаний згідно вимог.
	75-81	Здобувач вищої освіти виконав програму практики; демонструє всебічні систематичні і глибокі знання матеріалу; знає основні вимоги до розробки туристичних маршрутів; має позитивну характеристику від керівника практики на підприємстві – бази практики; щоденник практики оформлений згідно вимог; звіт з практики оформлений належним чином.
Елементарний (репродуктивний)	69-74	Здобувач вищої освіти виконав програму практики, володіє базовими знаннями та спеціальним термінологічним інструментарієм, має окремі, дещо несистематизовані навички розробки туристичних маршрутів; відгук керівника практики від підприємства – бази практики містить зауваження; щоденник практики оформлений з окремими недоліками; звіт з практики виконаний з деяким порушенням існуючих вимог.
	60-68	Здобувач вищої освіти виконав програму практики; володіє окремими базовими знаннями та спеціальним термінологічним інструментарієм; має окремі, дещо несистематизовані навички розробки туристичних маршрутів; відгук керівника практики від підприємства – бази практики містить зауваження; щоденник практики оформлений з деякими недоліками; звіт з практики виконаний з деяким порушенням існуючих вимог

1	2	3
Низький (фрагментарний)	35-59	Здобувач вищої освіти частково виконав програму практики; володіє поверховими та неглибокими знаннями, лише окремими категоріями понятійного матеріалу; не може оцінити туристичні об'єкти та інфраструктуру на території ТГ для розвитку туризму; відгук керівника практики від підприємства – бази практики містить зауваження; щоденник практики оформлений зі значними недоліками; звіт з практики відсутній.
	1-34	Здобувач вищої освіти не виконав програму практики; володіє поверховими знаннями; знає небагато базових категорій; не може оцінити туристичні об'єкти та інфраструктуру на території ТГ для розвитку туризму; відгук керівника практики від підприємства – бази практики містить зауваження; щоденник практики оформлений з порушенням існуючих вимог; звіт з практики відсутній.

Здобувач вищої освіти, який не виконав програму практики або не встиг скласти залік у визначені терміни без поважних причин, за поданням кафедри відраховується з ВТЕІ ДТЕУ.

Якщо програма практики не виконана здобувачем вищої освіти з поважної причини, то йому надається можливість пройти практику повторно за індивідуальним графіком з дозволу директора за поданням декана факультету.

Здобувач вищої освіти, який повторно отримав незадовільну оцінку з практики, відраховується з ВТЕІ ДТЕУ.

Результат заліку з практики заноситься у відомість підсумкового контролю знань та до залікової книжки здобувача вищої освіти за підписом викладача-керівника практики.

Підсумки проходження практики здобувачами вищої освіти обговорюються на засіданнях кафедр, вчених радах не рідше одного разу протягом навчального року.

6. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основні джерела:

1. Балашова Р. І. *Організація діяльності туристичного підприємства: навч. посібник*. Київ: Центр навч. літератури 2019. 184 с.
2. Галасюк С. С., Нездоймінов С. Г. *Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності: навч. посібн.* Київ: Центр навч. літератури, 2019. 178с.
3. Горіна Г. О. *Ринок туристичних послуг: навч. посіб.* Львів: Магнолія. 2021. 180 с.
4. Доценко А.І. *Туристичне краєзнавство* : навч. посіб. Київ : Університе «Україна», 2022. 128 с.
5. Джинджоян В. В., Горожанкіна Н. А., Бойко З. В. *Основи туризмознавства: навч. посіб.* Київ: Видавечь ФОП Піча Ю.В., 2022. 246 с.
6. Лісовський П.М. *Туристична діяльність: інновація, інвестиція, рекреація* : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2022. 126 с.
7. *Організація туризму: навч. посіб.* ; уклад. О.М. Перепелюк. Умань: Сочінський М.М., 2022. 128 с.
8. Покоłodна М.М., Божко Л.Д. *Туристське краєзнавство* : навч. посіб. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2013. 310 с.
9. Скрипник Н.Я. *Рекреаційна географія: навч. посіб.* Київ : Центр учбової літератури, 2013. 296 с.
10. Ярьоменко С.Г. *Туристичні ресурси України* : навч. посіб. Київ : Олді-Плюс, 2021. 472 с.
11. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 бер. 2017р. № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017%D1%80#Text> (дата звернення: 02.04.2024).
12. Стратегія розвитку туризму міста Вінниці до 2030 р. URL: <http://surl.li/sthor> (дата звернення: 02.04.2024).
13. Програма розвитку туризму у Вінницькій області на 2021-2027 роки. URL: <https://www.vin.gov.ua/images/doc/vin/ODA/ogoloshenia/programa-turizm2020.pdf> (дата звернення: 02.04.2024).
14. Звіт про стратегічну екологічну оцінку Стратегії розвитку туризму міста Вінниці до 2030 року URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Sea_Vin.pdf (дата звернення: 02.04.2024).
15. Стратегія збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2027 року URL: <https://www.vin.gov.ua/images/doc/vin/ODA/strategy/strategy2027.pdf> (дата звернення: 02.04.2024).

Додаткові джерела:

16. Грановська В. Г., Морозов О. В., Крикунова В. М., Морозова О. С. *Словник-довідник: Туризм і природно-рекреаційний потенціал: наук.-метод. видання*. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 108 с.
17. Денисик Г., Атаман Л., Кізюн А. *Ландшафти воєнного походження: термінологія та їх використання у туризмі. Війна та туризм: збірник матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11 листопада 2022 р.)*. Київ, 2022. С.232-234.

18. Денисик Г.І., Кізюн А.Г., Денисик Б.Г. Туризм в антропогенному ландшафті. *Туризм у ландшафті, ландшафт у туризмі*: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Вінниця, 25-26 травня 2022 р.). Вінниця: ВДПУ, 2022. С. 3-5.
19. Дехтяр Н. А. Світовий ринок туристичних послуг і пріоритети розвитку туризму в Україні: монографія. Харків: ФОП Лібуркіна Л.М., 2021. 470 с.
20. Кізюн А., Антонюк К. Генеза природних ландшафтів Поділля, як основа формування туристсько-рекреаційних ландшафтів. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*. 2021. №1. Vol. 9. Pp. 76-79.
21. Кізюн А., Денисик Г., Война І. Регіональні особливості розвитку екстремального туризму у межах Поділля. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Географія*. 2023. № 1. Том 54. С. 115-122.
22. Кізюн А.Г. Екстремальний туризм в антропогенних ландшафтах Вінниччини. *Довготермінові спостереження довкілля: досвід, проблеми, перспективи*: зб. матеріалів Міжнар. наук. семінару, присвяченого 75-річчю з дня народження Б.П. Мухи і 50-річчю роботи Розтоцького ландшафтно-геофізичного стаціонару Львівського національного університету імені Івана Франка. (м. Львів – м. Брюховичі, 10-12 травня 2019 р.). Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. С. 137-138.
23. Кізюн А.Г. Екстремальні види туризму у повсякденній діяльності місцевих громад. *Географія та туризм*. 2022. № 67. С. 18-24. URL: <http://www.geolgt.com.ua/images/stories/zbirnik/vipusk67/v673.pdf>
24. Кізюн А.Г. Регіональні особливості розвитку екстремального туризму. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія*. Вип. 31. № 1-2. Вінниця, 2019. С. 142-145.
25. Кізюн А.Г. Розвиток екстремального туризму в межах Подільських Товтр. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Серія: Географія*. Вип. 1/2 (76/77). 2020. С. 78-81.
26. Кізюн А.Г. Розвиток екстремального туризму в межах Середнього Побужжя. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія*. Вип. 31. № 3-4. Вінниця, 2019. С. 81-85.
27. Кізюн А.Г., Денисик Г.І., Воловик В.М., Яцентюк Ю.В. Моделі сакрального простору. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Геологія. Географія. Екологія*. Вип. 53. Харків, 2020. С. 113-123.
28. Лук'янець А.В. Атракції Вінницької області як основа розвитку регіонального туризму. *Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України* : зб. наук. пр. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 5-7 червня 2019 р.). Вінниця: РВВ ВТЕІ КНТЕУ, 2019. Ч. III. С. 185-194.
29. Онищук Н.В. Розвиток подієвого туризму Вінниччини. *Сучасні тенденції розвитку індустрії гостинності*: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 06 жовтня 2022 р.). Львів, 2022. С. 58-60.

30. Онищук Н.В., Корж Н.В. Формування міста Вінниці як туристичної дестинації. *Інновації та технології в сфері послуг і харчування*, 2022. Вип. № 1 (5). С. 65-71. URL: <https://journals.chdtu.ck.ua/index.php/itsf/article/view/47>
31. Постова В.В. Гастрономічна спадщина подільської кухні: нові можливості ресторанів формату «Local food». *Готельно-ресторанний сервіс та регіональна кухня Поділля*: матеріали VII Міжвуз. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 12 квітня 2023 р.). Хмельницький: ВСП ХТЕФК ДТЕУ, 2023. С. 19-21.
32. Федорченко В. К., Мініч І. М. Організація туризму в Україні: регіональні аспекти: навч. посіб. Київ: Видавництво Ліра-К, 2021. 338 с.
33. Чорна Н., Кізюн А. Фестивалі як інструмент підвищення туристичної привабливості Вінниччини. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*. Vol. 10. No. 1/2022. Pp. 39-41.
34. Чорна Н.М. Культурна спадщина як фундамент національної ідентичності: проблеми та необхідність збереження. *Культурна спадщина: інноваційні підходи та сталий розвиток*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 09-10 вересня 2022 р.) Львів, 2022. С. 33-35.
35. Чорна Н.М. Культурні маршрути як чинник розвитку туристичних дестинацій. *Гостинність, сервіс, туризм: досвід, проблеми, інновації*: збірник тез доповідей X Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 06-07 квітня 2023 р.). С. 124-125.
36. Чорна Н.М. Регіональна кухня та спеціалітети як ресурс для розвитку гастрономічного туризму в дестинаціях. *Промисловість та крафт на HoReCa в туризмі: досвід, проблеми, інновації*: збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 травня 2023 р.). С. 98-99.
37. Чорна Н.М. Роль сільського туризму у забезпеченні сталого розвитку територій. *Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Умань, 31 жовтня 2023 р.). Умань: Уманський національний університет садівництва, 2023. С. 150-152.
38. Чорна Н.М. Сільський зелений туризм на Вінниччині: стан та тенденції розвитку. *Determinants of Innovation and Investment Development of Multi-Branch Entrepreneurship, Tourism and Hospitality Industry* : Collective monograph; V. Yatsenko, S. Pasioka, O. Yatsenko and others: [Ed. By Doctor of Economic Sciences, Prof. Yatsenko V.M.]. Nuremberg: Verlag SWG imex GmbH, Germany. 2019. Pp. 307-317.
39. Чорна Н.М., Кізюн А.Г. Природні ресурси в подієвому туризмі: місце та значення. *Scientific World Journal*. 2023. Issue 19. Part 2. Pp. 86-91.
40. Чорна Н.М., Антонюк (Малюта) К.Г. Зелений туризм як чинник забезпечення сталого розвитку сільських територій. Вінниччини. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*. 2019. №7. Vol. 4. Pp. 37-41.
41. Чорна Н.М., Антонюк (Малюта) К.Г. Перспективи розвитку гастрономічного туризму Вінниччини. *Розвиток гастрономічного туризму в Україні: стан, виклики та перспектива імплементації Європейського досвіду* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ конф. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2019. С. 94-98.

42. Чорна Н.М., Мартинова Л.Б. Брендинг як інструмент підвищення туристичної привабливості території (на матеріалах м. Вінниці). *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 40. С. 115-120. URL : http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/40_2020_ukr/21.pdf

43. Чорненька Н. В. *Безпека туризму: навч. посіб.* Київ: Кондор, 2019. 188с.